

Kurator spółki kapitałowej powołany na podstawie art. 42 k.c.

W praktyce stosunkowo często zdarzają się sytuacje, kiedy spółka kapitałowa nie może prawidłowo funkcjonować wobec braku organów korporacyjnych, w tym w szczególności zarządu. Zwykle problem ten rozwiązują szybko sami wspólnicy (akcjonariusze), podejmując odpowiednie uchwały. Niemniej jednak, niejednokrotnie, zwłaszcza w przypadku konfliktów między nimi, ten niepożądany z punktu widzenia spółki stan utrzymuje się przez dłuższy czas i nie ma widoków na wyjście z kryzysu. W prawie polskim istnieje specjalna instytucja, która może być wykorzystana w takich przypadkach – kuratela. Niniejszy artykuł podejmuje próbę jej charakterystyki.

I. Wprowadzenie

Przewidziana w art. 42 kodeksu cywilnego¹ instytucja kurateli osoby prawnej, istniejąca zasadniczo w niezmiennym kształcie² od początku obowiązywania kodeksu cywilnego, nie należy do często wykorzystywanych w praktyce funkcjonowania spółek kapitałowych. Z tego też względu nie doczekała się ona – jak dotąd – licznych wypowiedzi doktryny i judykatury. Nie wynika to bynajmniej z faktu, że nie występują sytuacje, w których ustanowienie kurateli byłoby uzasadnione. Wraz z rozwojem gospodarki wolnorynkowej w Polsce spółki kapitałowe stały się niezwykle popularnymi formami prowadzenia działalności gospodarczej wszelkiego rodzaju i to nie tylko wśród podmiotów zagranicznych czy w zakresie realizacji inwestycji na dużą skalę. Naturalną konsekwencją wzrostu liczby działających spółek było coraz częstsze występowanie problemów natury korporacyjnej związanych z ich funkcjonowaniem. Wśród nich za jeden z ważniejszych należy uznać brak organów. Problem ten szczególnie wyraźnie rysuje się w kontekście konfliktów między wspólnikami (akcjonariuszami), którzy nie są w stanie porozumieć się w przedmiocie powołania organów spółki, skazując ją na operacyjny i organizacyjny paraliż.

Mając na względzie prawną doniosłość problematyki braku organów spółki kapitałowej oraz fakt, że w praktyce – wbrew pozorom – trudności z tym związane pojawiają się stosunkowo często, w niniejszym artykule przedstawiono krótką charakterystykę instytucji mającej na celu sanację spółki dotkniętej wyżej wymienionymi problemami, tj. instytucji kurateli przewidzianej w art. 42 k.c.

gdy kumulatywnie wystąpią następujące przesłanki:

- a) spółka nie może prowadzić swoich spraw,
- b) spółka nie ma właściwych organów,
- c) między przesłankami opisanymi w lit. a i lit. b powyżej zachodzi związek przyczynowy.

2.1. Niemożność prowadzenia spraw spółki

Pierwszą z przesłanek, jakie muszą wystąpić, aby można było ustanowić kuratelę dla spółki kapitałowej, jest niemożność prowadzenia przez tę spółkę swoich spraw. Pojawia się jednak pytanie, jak interpretować to pojęcie. W nauce prawa handlowego tradycyjnie wyróżnia się bowiem sferę prowadzenia spraw spółki (stosunki o charakterze wewnętrznym, organizacyjnym) i sferę reprezentacji (stosunki z podmiotami zewnętrznymi). Czy wobec tego – jak zdaje się sugerować wykładnia gramatyczna – kuratelę można ustanowić wyłącznie wówczas, gdy pojawiają się problemy organizacyjne o charakterze wewnątrzspółkowym, czy też byłoby to uzasadnione także wtedy, gdyby spółka była pozbawiona możliwości działania „na zewnątrz”? Moim zdaniem, rację mają ci autorzy, którzy, opierając się na wykładni funkcjonalnej, opowiadają się za drugim z wyżej wymienionych stanowisk³.

Niemożność prowadzenia spraw spółki należy bowiem w świetle art. 42 k.c. rozumieć w szerszym kontekście, tj. jako niemożność funkcjonowania, która obejmuje również kwestie związane z reprezentacją spółki.

2.1.1. Niemożność prowadzenia spraw spółki *sensu stricto*

Z niemożnością prowadzenia spraw spółki *sensu stricto* będziemy mieli do czynienia wówczas, gdy niemożliwa okaże się realizacja czynności, które nie wykraczają poza sferę wewnętrzną spółki. Może ona wystąpić

2. Przesłanki ustanowienia kurateli

Zgodnie z art. 42 § 1 k.c., ustanowienie kurateli dla spółki kapitałowej będzie uzasadnione wyłącznie wtedy,

¹ Ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93 ze zm.), dalej jako k.c.

² Jedyna – jak dotychczas – zmiana art. 42 k.c. polegała na wyeliminowaniu ograniczenia zakresu zastosowania wyżej wymienionego przepisu do osób prawnych będących jednostkami gospodarki społecznej – ustawa z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz. U. z 1990 r. Nr 55, poz. 321).

³ Tak m.in. M. Barczak, *Kurator ustanowiony na podstawie art. 42 KC*, „Prawo Spółek” 2010/2, s. 37; M. Bielecki, *Kurator w spółce kapitałowej*, „Prawo Spółek” 2007/10, s. 11; oraz K. Kopaczyńska-Pieczniak, E. Niezbecka, Z. Gawlik, A. Janiak, A. Jedliński, T. Sokołowski, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks Cywilny. Komentarz*, t. 1: *Część Ogólna*, LEX/el. 2009, komentarz do art. 42 ak. 4.

nawet wówczas, gdy funkcjonowanie spółki w obrocie będzie w dalszym ciągu możliwe (np. za pośrednictwem prokurentów lub pełnomocników).

Niemożliwość prowadzenia spraw spółki *sensu stricto* dotyka najmocniej spółek o scentralizowanej strukturze organizacyjnej, w przypadku których nie zapewniono delegacji kompetencji na podległy zarządowi aparat wykonawczy (dyrektorów, kierowników, koordynatorów itp.). W takich spółkach nie ma bowiem innych (poza członkami zarządu) osób, które mogłyby podejmować decyzje operacyjne. Wobec tego, gdyby zarządu zabrakło (np. na skutek rezygnacji, odwołania lub śmierci jego członków), doszłoby do całkowitego paraliżu spółki. Problem ten może jednak dotyczyć również tych spółek, w których kompetencje zarządu o charakterze organizacyjnym zostały w szerokim zakresie delegowane na inne osoby. Należy bowiem pamiętać, że niektóre czynności może podejmować wyłącznie zarząd (np. podpisywanie sprawozdań finansowych czy prowadzenie księgi udziałów/akcyjnej)⁴.

2.1.2. Niemożność reprezentacji spółki

Istnienie odpowiedniej struktury organizacyjnej i stosowne delegowanie kompetencji o charakterze wewnętrznym może zapewnić prawidłowy przebieg procesów produkcji, dystrybucji itp., lecz nie eliminuje problemów związanych z niemożliwością występowania spółki w obrocie. Dlatego też występujący łącznie z brakiem zarządu brak prokurentów lub pełnomocników spółki, uniemożliwiający jej uczestnictwo w życiu gospodarczym, może stanowić podstawę ustanowienia kurateli. Należy przy tym zwrócić uwagę, że niemożność występowania w obrocie jest dla spółki szczególnie niebezpieczna, gdyż spółka pozbawiona jest wówczas możliwości skutecznej obrony swoich interesów. Ryzyko z tym związane jest wysokie, zwłaszcza gdy stan ten utrzymuje się przez dłuższy czas (m.in. ze względu na bieg terminów przedawnienia roszczeń).

2.2. Brak właściwych organów

W przypadku spółki kapitałowej organem odpowiedzialnym za prowadzenie spraw i reprezentowanie spółki jest zarząd. Dlatego też, moim zdaniem, hipotezę normy prawnej konstruowanej na podstawie art. 42 § 1 k.c. można uznać za spełnioną wyłącznie w przypadku gdy spółka kapitałowa nie ma zarządu. Sytuacja taka wystąpi zarówno, gdy zarząd w ogóle nie został powołany, jak i wówczas, gdy nie obsadzono go należycie (tj. gdy mamy do czynienia z tzw. „zarządem kadłubowym”, liczącym mniej członków, niż jest to wymagane umową/statutem spółki).

Ustanowienia kurateli nie może natomiast uzasadniać brak rady nadzorczej spółki – jeżeli jej powołanie jest w ogóle wymagane (zob. art. 213 kodeksu spółek handlowych⁵) – lub problemy z odbyciem zgromadzenia

wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy)⁶. Organom tym przysługują bardzo ograniczone kompetencje w zakresie prowadzenia spraw i reprezentowania spółki. Dlatego też nawet gdyby nie były one realizowane (a zarząd funkcjonowałby prawidłowo), nie wystąpi – co do zasady – stan niemożności prowadzenia spraw spółki w rozumieniu art. 42 § 1 k.c.⁷

Należy tu zwrócić uwagę na interesujący pogląd Sądu Najwyższego (dalej jako SN), wyrażony w uzasadnieniu postanowienia z 7.05.2004 r.⁸ Warto zauważyć, że SN przyjął w nim (w odniesieniu do spółki akcyjnej⁹), iż stan niemożności prowadzenia spraw spółki z braku powołanych do tego organów nie zachodzi w razie braku zarządu przy istnieniu pozostałych organów przewidzianych w art. 368 § 4 k.s.h., ponieważ organy te mogą powołać zarząd w zwykłym trybie. Innymi słowy, SN uznał, że kuratelę można ustanowić tylko wtedy, gdy spółka nie ma organów ustawowych (statutowych) zdolnych do powołania zarządu. Pogląd ten wyraża ideę, że spółka – jako profesjonalna osoba prawna – powinna sama radzić sobie z wewnętrznymi trudnościami. U podstaw tej idei leży przekonanie, że to akcjonariuszom powinno przede wszystkim zależeć na prawidłowym funkcjonowaniu spółki i to oni powinni wykazywać się inicjatywą, jeżeli chodzi o powoływanie jej organów¹⁰.

Moim zdaniem, powyższy pogląd SN nie jest przekonujący. Nie znajduje on bowiem oparcia w treści art. 42 § 1 k.c., który dla ustanowienia kurateli nie przewiduje żadnych dodatkowych wymogów poza tym, by spółka była pozbawiona możliwości prowadzenia swoich spraw z braku powołanych do tego organów. Dlatego też w razie powzięcia przez właściwy sąd informacji o spełnieniu przesłanek z art. 42 § 1 k.c. (tj. o braku zarządu skutkującym niemożnością prowadzenia spraw spółki), powinien on wszcząć z urzędu postępowanie w przedmiocie powołania kuratora i to niezależnie od tego, czy rada nadzorcza lub akcjonariusze spółki podjęli uprzednio jakiekolwiek starania celem rozwiązania problemu. Inną rzeczą jest natomiast ocena celowości informowania sądu przez zainteresowanych o konieczności ustanowienia kurateli przed wyczerpaniem zwykłego trybu powołania zarządu, zwłaszcza że w normalnych okolicznościach pozwala on na znacznie szybsze załatwienie sprawy. Oczywiście, jeżeli do powołania zarządu dojdzie po wszczęciu postępowania, sąd powinien postępowanie umorzyć.

2.3. Związek przyczynowy

Ostatnią przesłanką ustanowienia kurateli dla spółki kapitałowej jest istnienie związku przyczynowego pomiędzy niemożnością prowadzenia spraw spółki

4 Tak M. Bielecki, *Kurator...*, s. 11.

5 Ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz. U. z 2000 r. Nr 94, poz. 1037 ze zm.), dalej jako k.s.h.

6 Odmienne, jak się wydaje, K. Kopaczńska-Pieczniak, E. Niezbecka, Z. Gawlik, A. Janiak, A. Jedliński, T. Sokołowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 42 ak. 4.

7 Oczywiście nie oznacza to, że rola rady nadzorczej czy zgromadzenia wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) jest marginalna. Wręcz przeciwnie, brak lub nieprawidłowe funkcjonowanie tych organów może się wiązać z poważnymi utrudnieniami w funkcjonowaniu spółki kapitałowej. Niemniej jednak, ewentualne problemy w tym zakresie nie będą stanowić wystarczającej podstawy do ustanowienia kurateli z art. 42 k.c.

8 Wyrok SN z 7.05.2004 r. (III CK 249/03), OSNC 2005/5, poz. 87.

9 Pogląd ten można oczywiście odnieść również do spółki z ograniczoną odpowiedzialnością.

10 Tak A. Łopuszyński, w: *Uprawnienia kuratora spółki akcyjnej – glosa*, „Monitor Prawniczy” 2006/12, s. 5.

a brakiem jej zarządu. Innymi słowy, powołanie kuratora uzasadnione będzie tylko wtedy, gdy niemożność prowadzenia spraw spółki jest bezpośrednią konsekwencją tego, że spółka nie ma zarządu. Należy zaznaczyć, że w praktyce może wystąpić wiele sytuacji, w których ingerencja sądu w wewnętrzne sprawy spółki na podstawie przepisu art. 42 § 1 k.c. nie będzie możliwa, mimo iż *de facto* spółka nie będzie mogła działać.

Tytułem przykładu można wskazać następujące przypadki:

- utrzymujący się pat decyzyjny w ramach prawidłowo powołanego zarządu¹¹,
- ciężka choroba członka zarządu lub inne przeszkody uniemożliwiające działanie zarządu jednoosobowego,
- potrzeba dokonania jednorazowej czynności prawnej, której zarząd samodzielnie dokonać nie może (np. zawarcie przez spółkę umowy z członkiem zarządu)¹².

3. Kompetencje kuratora

Zgodnie z art. 42 § 2 k.c., kurator powinien się niezwłocznie postarać o powołanie organów osoby prawnej, a w razie potrzeby – o jej likwidację.

Lektura wyżej wymienionego przepisu nasuwa pytanie, czy w sposób ścisły determinuje on katalog kompetencji kuratora, czy też wyznacza raczej podstawowe cele kurateli (ogólne kierunki działania kuratora) z pozostawieniem sądowi możliwości szczegółowego określenia zakresu kompetencji przy uwzględnieniu regulacji zawartych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym¹³.

W doktrynie i judykaturze zdecydowanie przeważają zwolennicy poglądu, że art. 42 § 2 k.c. stanowi *numerus clausus* kompetencji kuratora¹⁴. Pojawiają się jednak również głosy opowiadające się za stanowiskiem przeciwnym¹⁵, do których i ja się przyłączam.

3.1. Podstawowe kompetencje kuratora spółki kapitałowej

3.1.1. Powołanie zarządu spółki

Logiczną konsekwencją uznania braku zarządu spółki za warunek ustanowienia kuratora w trybie art. 42 § 1 k.c. jest przyjęcie, że nowopowołany kurator powinien w pierwszej kolejności niezwłocznie postarać się o powołanie tego organu. Stanowi to podstawowy i najważniejszy cel kurateli, a jego osiągnięcie czyni zbędnymi jakiejkolwiek dalsze działania sanacyjne.

Z treści art. 42 § 2 k.c. nie wynika wprost, jakie konkretnie czynności mogą wchodzić w zakres starań kuratora o powołanie zarządu spółki. W doktrynie i orzecznictwie w zasadzie bez zastrzeżeń przyjmuje się, że mogą to być czynności „miękkie”, obejmujące m.in. zapoznanie współników (akcjonariuszy) z sytuacją spółki i czynnościami, jakie należy przedsięwziąć celem powołania zarządu, a w razie potrzeby także pomoc w ich przeprowadzeniu. Pojawiła się jednak wątpliwość, czy dopuszczalne jest samodzielne zwołanie przez kuratora zgromadzenia współników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) lub posiedzenia rady nadzorczej celem powołania zarządu. We wspomnianym wyżej postanowieniu z 7.05.2004 r. (III CK 249/03) SN opowiedział się przeciwko takiej możliwości, co spotkało się z słuszną krytyką doktryny¹⁶. Starania o powołanie zarządu należy bowiem rozumieć szeroko jako wszelkie czynności umożliwiające jego powołanie (poza samym aktem powołania), a akceptacja odmiennego poglądu prowadziła do niczym nieuzasadnionego osłabienia efektywności kurateli¹⁷. Oczywiście, dla uniknięcia jakichkolwiek wątpliwości najlepiej byłoby, gdyby upoważnienie do zwołania zgromadzenia współników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) lub posiedzenia rady nadzorczej wynikało wprost z postanowienia sądu o powołaniu kuratora i wydanego kuratorowi zaświadczenia.

W kontekście rozważań nad staraniami kuratora o powołanie zarządu spółki pojawia się także pytanie, czy powinien on poprzestać na jednej próbie doprowadzenia do powołania zarządu, czy też – jeżeli próba ta zakończyła się niepowodzeniem – powinien podjąć dalsze działania w tym przedmiocie. Chodzi tu w szczególności o sytuację, gdy na zwołanym przez kuratora zgromadzeniu współników (walnym zgromadzeniu akcjonariuszy) lub posiedzeniu rady nadzorczej nie będzie można podjąć stosownych uchwał na skutek braku wymaganego kworum lub niezbędnej większości głosów. Artykuł 42 k.c. nie daje bezpośredniej odpowiedzi na to pytanie. Wydaje się jednak, że ostateczna decyzja powinna należeć do kuratora, który zobowiązany będzie przy tym rozważyć celowość podejmowania kolejnych prób. Jeżeli uzna on, że ponowienie określonego działania umożliwi powołanie zarządu, powinien to działanie ponowić.

Należy tu podkreślić, że kuratorowi w żadnym przypadku nie przysługuje kompetencja do samodzielnego powołania zarządu. Nie będzie mógł tego uczynić nawet wówczas, gdyby starania o podjęcie przez kompetentne organy spółki stosownych działań okazały się bezowocne. Powołanie zarządu musi bowiem nastąpić zgodnie z zasadami wynikającymi z umowy (statutu) spółki lub kodeksu spółek handlowych. Ewentualne fiasko wysiłków kuratora w tym zakresie może, co najwyżej, uzasadniać rozpoczęcie przez niego czynności zmierzających do likwidacji spółki.

3.1.2. Likwidacja spółki

Drugim z podstawowych celów kurateli wymienionych w art. 42 § 2 k.c. jest doprowadzenie do likwidacji spółki. Ustawodawca zastrzegł przy tym, że cel

11 Przykładowo, gdy zarząd składa się z parzystej liczby członków, a żadnemu z nich nie przysługuje głos decydujący.

12 Uchwała SN z 30.04.1993 r. (III CZP 47/93), OSNCP 1993/11, poz. 202.

13 Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 1964 r. Nr 9, poz. 59 ze zm.), dalej jako k.r.o.

14 Tak m.in. K. Kopczyńska-Pieczniak, E. Niezbecka, Z. Gawlik, A. Janiak, A. Jedliński, T. Sokołowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 42 ak. 8; M. Barczak, *Kurator ustanowiony...*, s. 38; oraz SN w postanowieniu z 7.05.2004 r. (III CK 249/03), OSNC 2005/5, poz. 87.

15 Tak A. Wypiórkiewicz, w: H. Ciepla i in., *Kodeks cywilny. Praktyczny Komentarz z orzecznictwem*, t. 1, Warszawa 2005, s. 101.

16 Tak m.in. A. Łopuszyński, *Uprawnienia kuratora...*, s. 6; M. Bielecki, *Kurator...*, s. 13; E. Gniewek, w: *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz*, Warszawa 2004, s. 143; oraz K. Kopczyńska-Pieczniak, E. Niezbecka, Z. Gawlik, A. Janiak, A. Jedliński, T. Sokołowski, *Kodeks...*, komentarz do art. 42 ak. 8.

17 Tak. M. Bielecki, *Kurator...*, s. 13.

ten powinien być realizowany wówczas, gdy powołanie zarządu okaże się niemożliwe. Takie rozwiązanie należy uznać za słuszne – spółki kapitałowe, które nie mogą samodzielnie funkcjonować w obrocie i które nie roszą nadziei na zmianę tego stanu rzeczy, powinny być z tego obrotu eliminowane.

Subsydiarny charakter likwidacji, na co wskazuje użycie w art. 42 § 2 k.c. zwrot „w miarę potrzeby”, nie oznacza jednak, że kurator spółki kapitałowej musi zawsze i bez wyjątku starać się najpierw o powołanie jej zarządu. Wszystko będzie bowiem zależało od zakresu zadań wyznaczonych temu kuratorowi przez sąd.

Nie można wykluczyć, że zadania kuratora zostaną w konkretnym przypadku ograniczone do podjęcia starań o likwidację spółki. Przykładowo, jeżeli w toku postępowania o ustanowienie kurateli okaże się, że ze względu na ostry konflikt między wspólnikami (akcjonariuszami) starania kuratora o powołanie zarządu spółki najpewniej nie przyniosą rezultatów, sąd może uznać je za zbędne.

Podobnie jak w przypadku starań o powołanie zarządu, z treści art. 42 § 2 k.c. nie wynika, jakie czynności mogą wchodzić w zakres starań kuratora o likwidację spółki. Moim zdaniem, będą to przede wszystkim czynności zmierzające do zgodnego rozwiązania spółki i otwarcia jej likwidacji wolą samych wspólników (akcjonariuszy), takie jak prowadzenie stosownych konsultacji czy nawet zwołanie zgromadzenia wspólników (walnego zgromadzenia akcjonariuszy) celem powzięcia uchwały w tym przedmiocie. Niemniej jednak, jeżeli zgodne rozwiązanie spółki okazałoby się niemożliwe, kurator powinien mieć – moim zdaniem – możliwość doprowadzenia do jej rozwiązania przez sąd. Należy tu jednak nadmienić, że w świetle obecnie obowiązujących przepisów kompetencja kuratora do samodzielnego zainicjowania postępowania w przedmiocie rozwiązania spółki może budzić wątpliwości¹⁸. Wskazane byłoby zatem wyraźne uregulowanie tej kwestii przez ustawodawcę.

3.2. Dodatkowe kompetencje kuratora

Jak wspomniałem powyżej, art. 42 § 2 k.c. określa podstawowe zadania kuratora, lecz nie stanowi jedyne wyznacznika jego kompetencji. Fakt, że kurator powinien niezwłocznie podjąć starania o powołanie zarządu, a w razie potrzeby o likwidację spółki, w żaden sposób nie przesądza bowiem o braku możliwości umocowania go do prowadzenia spraw spółki i jej reprezentowania. Co więcej, przyznanie kuratorowi dodatkowych kompetencji może się przyczynić do należytego wypełnienia powyższych, podstawowych celów kurateli poprzez zabezpieczenie majątku spółki i możliwości jej funkcjonowania do chwili powołania zarządu lub ustanowienia likwidatorów (w związku z otwarciem likwidacji).

Należy pamiętać, że od momentu ustanowienia kuratora do dnia, w którym w wyniku jego działań dojdzie do powołania zarządu albo otwarcia likwidacji spółki może upłynąć długi okres czasu, w którym spółka pozostaje niezdolna do prowadzenia swoich spraw i zabezpieczenia własnych interesów. Sytuacja ta wymaga, by przez ten okres kurator sprawował pieczę nad majątkiem spółki. Oczywiście, czynności w tym zakresie kurator powinien wykonywać niejako „na marginesie” realizacji zadań o charakterze podstawowym.

Zasady działania i zakres umocowania kuratora uregulowane są nie tylko w kodeksie cywilnym, ale również w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, gdzie należy szukać uzasadnienia dla przyznania kuratorowi dodatkowych kompetencji. Zgodnie z art. 178 § 1 k.r.i.o., kuratora ustanawia się w przypadkach w ustawie przewidzianych, do których zalicza się również art. 42 k.c. W zakresie nieuregulowanym przez przepisy, które przewidują ustanowienie kuratora, stosuje się do kurateli odpowiednio przepisy o opiece (art. 178 § 2 k.r.i.o.). Zgodnie z art. 155 § 1 k.r.i.o., opiekun sprawuje pieczę nad osobą i majątkiem pozostającego pod opieką, podlegając w tym zakresie nadzorowi sądu opiekuńczego. Sposób sprawowania opieki wyznaczają odpowiednio stosowane przepisy o władzy rodzicielskiej (art. 155 § 2 k.r.i.o.), spośród których na szczególną uwagę zasługuje art. 98 § 1 k.r.i.o., stanowiący, że rodzice są przedstawicielami ustawowymi dziecka, oraz art. 101 § 1 k.r.i.o., nakładający na rodziców obowiązek sprawowania – z należytą starannością – zarządu majątkiem dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską.

Powyższe regulacje, które należy stosować odpowiednio do pieczy sprawowanej przez kuratora nad spółką, przesądzają o możliwości przyznania mu kompetencji do zarządzania jej majątkiem w zakresie czynności zwykłego zarządu oraz do jej reprezentowania. Zdaję sobie sprawę, że ich stosowanie do spółki kapitałowej może się na pierwszy rzut oka wydawać dziwne, lecz, według mnie, jest ono uzasadnione. Oczywiście, nie należy przy tym zapominać, że chodzi tu o stosowanie odpowiednie (art. 178 § 2 i art. 155 § 2 k.r.i.o.) oraz iż w przypadku spółki kapitałowej, będącej przedsiębiorcą z mocy ustawy, na pierwszy plan wysuwają się aspekty majątkowe, w tym w szczególności konieczność zapewnienia należytej ochrony majątku spółki.

O słuszności szerszego podejścia do kwestii kompetencji kuratora świadczy, moim zdaniem, pośrednio brzmienie art. 30 ustawy z 7.04.1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach¹⁹. Przepis ten stanowi, że w razie gdy stowarzyszenie nie ma zarządu zdolnego do działań prawnych, sąd powinien ustanowić dla niego kuratora uprawnionego m.in. do reprezentowania stowarzyszenia w sprawach majątkowych wymagających bieżącego załatwienia. Oczywiście, jest to przepis szczególny, który wyłącza zastosowanie art. 42 k.c. w stosunku do stowarzyszeń. Niemniej jednak, w mojej ocenie, jest on niezwykle istotny z punktu widzenia wykładni. Stowarzyszenia zdefiniowane zostały jako dobrowolne, samorządne i trwałe zrzeszenia o celach niezarobkowych (art. 2 ust. 1 prawa

¹⁸ W judykaturze przyjmuje się, że kurator ustanowiony na podstawie art. 42 k.c. może reprezentować spółkę kapitałową w procesie o jej rozwiązanie, jeżeli został do tego upoważniony postanowieniem sądu o jego powołaniu – tak wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 19.04.2000 r. (I ACa 1462/99), OSA 2001/3, poz. 16. Powyższy wyrok dotyczył jednak sytuacji, w której spółka była stroną pozwaną. W praktyce znane mi są przypadki, kiedy w reakcji na pozew kuratora w przedmiocie rozwiązania spółki sądy postanawiały o umorzeniu postępowania.

¹⁹ Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 ze zm., dalej jako prawo o stowarzyszeniach.

o stowarzyszeniach), które działalność gospodarczą mogą prowadzić tylko na marginesie swojej działalności statutowej i wyłącznie celem pozyskania środków na jej finansowanie (art. 34 prawa o stowarzyszeniach). Skoro więc ustawodawca wyraźnie uznał potrzebę zapewnienia możliwości nieprzerwanego funkcjonowania w obrocie osobom prawnym takim jak stowarzyszenia, to możliwość taką należałoby dopuścić tym bardziej w przypadku przedsiębiorców, jakimi z natury są spółki kapitałowe. Nie trzeba przy tym przekonywać, że w przypadku spółek ryzyko wystąpienia uszczerbku majątkowego jest zwykle dużo większe.

Za potrzebą przyznania kuratorowi dodatkowych kompetencji, zwłaszcza w zakresie reprezentacji spółki, przemawia – moim zdaniem – również interes obrotu. Brak zarządu pojawia się zwykle w sposób nagły, zaskakując kontrahentów spółki. Jeżeli stan ten utrzymuje się przez dłuższy czas, a spółka nie ma prokurentów (pełnomocników), to ich sytuacja może się stać wysoce niekorzystna. Przykładowo, nie będzie wówczas możliwości wprowadzenia jakichkolwiek zmian do zawartych umów czy choćby ich skutecznego wypowiedzenia. Co prawda, w aspekcie procesowym sytuację kontrahentów poprawia nieco fakt, że zgodnie z art. 69 kodeksu postępowania cywilnego²⁰ dla strony nie mającej organu powołanego do jej reprezentowania sąd – na wniosek strony przeciwnej – powinien ustanowić kuratora w razie podejmowania czynności procesowej nie cierpiącej zwłoki. Niemniej jednak powyższa regulacja nie rozwiązuje większości problemów. Dlatego też szersze spojrzenie na kompetencje kuratora wydaje się uzasadnione koniecznością zapewnienia ochrony tym uczestnikom obrotu, którzy przed pojawieniem się trudności wewnętrznych spółki związali się z nią węzłem obligacyjnym.

Należy tu wyraźnie zaznaczyć, że ewentualne dodatkowe kompetencje kuratora mają charakter akcesoryjny, a ich realizacja ma na celu zabezpieczenie interesów spółki i interesu obrotu w okresie przejściowych trudności, tj. do czasu powołania zarządu albo rozwiązania spółki i otwarcia jej likwidacji, kiedy to odpowiedzialność za stan spraw spółki i jej majątek przejmą likwidatorzy. Kuratela powinna zostać uchylona, gdy tylko kurator wykona swoje podstawowe zadania bądź gdy ich realizacja okaże się niemożliwa. Należy przy tym pamiętać, że jest on zobowiązany działać niezwłocznie i podlega nadzorowi sądowemu (art. 154, art. 156 i art. 165 w zw. z art. 178 § 2 k.r.i.o.).

Niezależnie jednak od powyższych argumentów, zważywszy na wspomniane wyżej wątpliwości wielu autorów co do możliwości przyznania kuratorowi kompetencji wykraczających poza starania o powołanie zarządu spółki lub o jej likwidację, celowe wydaje się wyraźne uregulowanie tej kwestii przez ustawodawcę.

3.3. Rola sądu w kształtowaniu kompetencji kuratora

Dostrzegając, że zakres kompetencji kuratora należy każdorazowo dopasować do okoliczności konkretnego przypadku, ustawodawca wskazał, iż ostateczna

decyzja w tym przedmiocie należy do sądu. Sąd określa zakres tych kompetencji w postanowieniu o ustanowieniu kuratora, a następnie wydaje kuratorowi zaświadczenie sporządzone na jego podstawie (art. 604 k.p.c.).

W praktyce wiele będzie zależeć od okoliczności danej sprawy. I tak, jeżeli spółka nie zatrudnia pracowników, nie prowadzi działalności gospodarczej lub nie ma znacznego majątku, kompetencje kuratora mogą zostać ograniczone do czynności wymienionych w art. 42 § 2 k.c. Natomiast w sytuacji, gdy spółka jest aktywnym uczestnikiem obrotu, prowadzącym działalność produkcyjną, dystrybucyjną, handlową itp., tak określone kompetencje mogą się okazać niewystarczające dla należytego zabezpieczenia jej interesów. W takim przypadku celowe byłoby upoważnienie kuratora do prowadzenia spraw spółki i jej reprezentowania, zwłaszcza gdyby stan braku zarządu utrzymywał się od dłuższego czasu, a tym samym ryzyko przedawnienia należności spółki było znaczne.

Należy postulować, by sąd każdorazowo wyraźnie i szczegółowo określał kompetencje kuratora. Wątpliwości co do zakresu umocowania mogą bowiem skutkować jego pasywnością. Nie chcąc ryzykować przekroczenia uprawnień, kurator może się wstrzymywać z podjęciem niezbędnych czynności.

4. Kwestie proceduralne

4.1. Uregulowania kodeksu postępowania cywilnego

W kodeksie postępowania cywilnego nie poświęcono zbyt wiele uwagi kwestiom związanym z ustanowieniem kuratora spółki kapitałowej. Problematyki tej dotyczą bezpośrednio jedynie dwa lakoniczne artykuły (art. 603 i art. 604 k.p.c.). W pozostałym zakresie ustawodawca nakazał natomiast odpowiednie stosowanie przepisów o postępowaniu w sprawach z zakresu opieki (art. 605 k.p.c.).

4.2. Sąd właściwy

Sądem właściwym do ustanowienia kuratora spółki jest sąd rejestrowy, w którego okręgu ma ona lub miała ostatnią siedzibę (art. 603 § 1 k.p.c.).

Przyznanie sądowi rejestrowemu kompetencji w zakresie kurateli materialnoprawnej spółek jest rozwiązaniem nowym, uwzględniającym postulaty od dawna formułowane w doktrynie. Wcześniej, tj. do 19.04.2010 r., powoływanie kuratorów na podstawie art. 42 k.c. należało bowiem do zadań sądów opiekuńczych²¹, co rodziło wiele praktycznych trudności. Trudności te wynikały przede wszystkim ze specyfiki tego rodzaju spraw, do rozpoznawania których sądownictwo rodzinne nie było przygotowane.

²⁰ Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 1964 r. Nr 43, poz. 296 ze zm.), dalej jako k.p.c.

²¹ Zmiana w tym zakresie została wprowadzona ustawą z 17.12.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 45).

4.3. Podstawowe informacje o przebiegu postępowania w przedmiocie ustanowienia kuratora

Powołanie kuratora spółki na podstawie art. 42 k.c. następuje w ramach postępowania nieprocesowego, które może zostać wszczęte na wniosek lub z urzędu (art. 603 § 2 k.p.c.). Prawo złożenia wniosku przysługuje każdemu, kto ma w tym interes prawny, w tym w szczególności wspólnikom (akcjonariuszom). Natomiast działanie z urzędu będzie uzasadnione wówczas, gdy mimo braku wniosku sąd rejestrowy poweźmie wiadomość, że przesłanki wskazane w art. 42 k.c. zostały spełnione. Na tym tle rysuje się jeszcze jedna zaleta przyznania sądom rejestrowym kompetencji w zakresie powoływania kuratora w tym trybie. Otóż, w zdecydowanej większości przypadków sądy te, będące dysponentami akt rejestrowych spółek, jako pierwsze będą się dowiadywać o konieczności ustanowienia kurateli, co umożliwi szybszą niż dotychczas reakcję. W świetle poprzedniego stanu prawnego konieczne było bowiem przekazanie sprawy do właściwego sądu opiekuńczego, skutkujące kilkumiesięcznym opóźnieniem w powołaniu kuratora.

Jeżeli w toku postępowania sąd stwierdzi wystąpienie przesłanek wskazanych w art. 42 § 1 k.c., zobowiązany jest ustanowić kuratelę. W tym celu powinien wydać odpowiednie postanowienie, wskazujące osobę kuratora i zakres przyznanych mu kompetencji.

W przypadku kurateli z art. 42 k.c. (w odróżnieniu od kurateli rejestrowej, o której mowa w art. 26 ust. 1 ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym²²) przepisy prawa nie ustanawiają żadnych szczególnych wymogów dotyczących osoby kuratora poza tym, by miał on pełną zdolność do czynności prawnych i nie był pozbawiony praw publicznych (art. 148 § 1 w zw. z art. 178 § 2 k.r.i.o.). Dlatego też w praktyce sądy muszą się kierować przede wszystkim „regułą rozsądku”, uzależniając wymagania stawiane kuratorowi od okoliczności konkretnego przypadku, w tym od zakresu kompetencji, jakie zamierzają mu przyznać. Powinny brać pod uwagę ewentualne konflikty między wspólnikami (akcjonariuszami), w przypadku których kurator powinien dodatkowo cechować się bezstronnością i niezależnością. Sądy muszą wreszcie zważyć, by nie ustanowić kuratorem osoby, w stosunku do której istnieje duże prawdopodobieństwo, że nie będzie wywiązywać się należycie z nałożonych na nią obowiązków (art. 178 § 2 w zw. z art. 148

§ 2 k.r.i.o.). W praktyce nie prowadzi się list kandydatów do objęcia funkcji kuratora z art. 42 k.c. Oczywiście, nie stoi na przeszkodzie, aby kuratorem takim ustanowić osobę z listy kandydatów na kuratorów rejestrowych (art. 26 ust. 5 ustawy o KRS) lub z listy kandydatów na syndyków. W mojej ocenie, sąd nie powinien jednak od razu sięgać po kandydata z listy. Zamiast tego powinien raczej rozpocząć poszukiwania od kręgu osób obeznanych ze sprawami spółki (pracowników na kierowniczych stanowiskach, doradców itp.), zwłaszcza gdyby zamierzał przyznać kuratorowi szerokie kompetencje. Osoba zorientowana w stosunkach wewnętrznych spółki mogłaby bowiem działać znacznie szybciej i efektywniej niż ktoś, kto musiałby od podstaw zdobywać wiedzę o spółce.

Postanowienie sądu pierwszej instancji w przedmiocie ustanowienia kurateli jest zaskarżalne apelacją. Ewentualne wniesienie apelacji nie wpływa jednak bezpośrednio na skuteczność i wykonalność tegoż postanowienia, gdyż z mocy prawa staje się ono skuteczne i wykonalne już z chwilą ogłoszenia, a jeżeli ogłoszenia nie było – z chwilą wydania (art. 603 § 3 k.p.c.). Kurator może więc zacząć działać jeszcze przed uprawomocnieniem się postanowienia o jego powołaniu. Powinien jednak przedtem złożyć wobec sądu stosowne przyrzeczenie (art. 605 w zw. z art. 590 k.p.c.) i odebrać zaświadczenie potwierdzające zakres jego kompetencji. Ustanowienie kurateli powinno ponadto zostać ujawnione w Krajowym Rejestrze Sądowym. Od orzeczenia sądu II instancji skarga kasacyjna nie przysługuje.

Summary

Guardian for a company appointed on the basis of Art. 42 of the Polish Civil Code

In practice, it is quite common that a company cannot function properly due to the lack of corporate bodies, in particular the management board. This problem is usually quickly solved by the shareholders who adopt necessary resolutions. However, sometimes, especially in the case of a shareholder conflict, this state of affairs (being detrimental to the company) lasts for a longer period of time and there seem to be no way out. In Polish law a special institution exists, that can be used in such cases – guardianship. This article is an attempt to present its features.

Piotr Grzelczak

Autor jest aplikantem radcowskim, prawnikiem w kancelarii Domański Zakrzewski Palinka.

²² Ustawa z 20.08.1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz. U. z 2007 r. Nr 168, poz. 1186 ze zm.), dalej jako ustawa o KRS.

Szczegółowych informacji o prenumeracie oraz zakupie pojedynczych egzemplarzy udziela
Dział Obsługi Klienta, tel. 801 802 888, fax (22) 535 82 05,
e-mail: handel@wolterskluger.pl.

Zamówienia na prenumeratę „Przeglądu Prawa Handlowego” przyjmują również:
RUCH SA OKDP w Warszawie, tel. (22) 532 87 31, 532 88 16, 532 88 19, infolinia 800 120 029;
GLM SERVICE, tel. (22) 651 76 49;
GARMOND PRESS SA, tel. (22) 817 20 12;
KOLPORTER SA, tel. (22) 868 65 46, (22) 631 48 88.

